

UDK 811.163.6'367.63

Mojca Smolej

Filozofska fakulteta v Ljubljani

OBVEZNI IN NEOBVEZNI ČLENKI

V članku bomo na temelju skladenjskopomenske, besedilotvorne in pragmatskosporočilne preučitve členkov na omenjeno nepregibno besedno vrsto pogledali z zornega kota njihove obveznosti (nefakultativnosti) in neobveznosti (fakultativnosti) v stavku/povedi in dalje v besedilu. Kadar je členek obvezen, njegova odstranitev iz povedi poruši sporočansko obliko povedi, ki postane nezmožna funkcijsko sodelovati pri vzpostavljanju ilokucijske vrednosti, kakršno je imela poved pred odstranitvijo členka, porušenje sporočilne oblike pa nadalje vedno vpliva na porušenje in pretrganje besedilnega smiselnega toka. Kadar je členek neobvezen, pomeni, da ga lahko iz povedi odstranimo, ne da bi bila pri tem kakor koli porušena sporočanska oblika povedi ali dalje zgradba besedila (oz. besedilni smiseln tok).

Based on syntactic semantic, text-formational, and pragmatic communicative analyses of particles, the article sheds light on this part of speech from the point of view of its obligatoriness and non-obligatoriness in the clause/sentence and the text. When the particle is obligatory, its removal from the sentence impairs the communicative form of the sentence, as it becomes incapable to take part functionally in building the illocutionary value that the sentence had before the removal of the particle. The impairment of the communicative form always results in the impairment and disruption of the communicative logical flow. When the particle is optional, it can be removed from the sentence without impairing the communicative form of the sentence or the structure of the text (or the textual logical flow).

Ključne besede: neobvezni členki, obvezni členki, enostopenjska obveznost členkov, dvo-stopenjska obveznost členkov

Key words: optional particles, obligatory articles, single-level obligatoriness of particles, two-level obligatoriness of particles

0 Uvod

Členki so kot samostojna besedna vrsta prvič obravnavani leta 1974 v razpravi *Kratko oblikoslovje slovenskega jezika* avtorja Jožeta Toporišiča. Vzrok oz. temelj izločitve obravnavanih besed in besednih zvez iz skupine prislovov (pred tem so bili členki npr. v *Slovenski slovnici* Antona Breznika podskupina načinovnih prislovov, v *Slovenski slovnici* 1956 pa so tvorili samostojno skupino poudarnih in miselnih prislovov) predstavlja nezmožnost postavitev vprašanja, kar pomeni, da členki, v nasprotju s prislovi, nimajo zaimenskih ustreznic. Členki se v navedenem članku delijo v 13 skupin (toliko skupin pozna tudi *Slovenska slovница* 1976 (1983, 1991, 2000: 448–449), le da je izpuščena skupina členkov soodnosnosti, dodana pa skupina členkov mnenja in domneve). Delitev temelji, kar nakazujejo že sama poimenovanja skupin, na pomenskomodifikacijskih zmožnostih členkov oz. na vrsti pomenske modifikacije, ki jo členek povzroča v povedi. Če teoretični pristop k delitvi členkov v *Slovenski slovnici* primerjamo npr. z analizo in razvrstitev členkov v *Słownicy sodobnego polskiego jęzika* (*Gramatyka współczesnego języka polskiego: Morfologia* 1998: 52–65) ali *Poljskimi*

členki Macieja Grochowskega (1986: 35–40), vidimo, da se v nasprotju s semantičnim razčlenjevanjem členkov, kakršnega pozna *Slovenska slovnica*, razumevanje in delitev členkov v poljski slovnični nahaja predvsem na skladenjski ravni (oz. na zmožnosti vstopanja v skladenjski odnos¹ z določenimi besednimi vrstami) in na ugotavljanju zmožnosti nastopanja v določenih stalnih sporočajskih oblikah povedi.

Tu se sedaj zastavlja vprašanje, kateri vidik razvrščanja nepregibnih besed oz. členkov je za analizo in obravnavo omenjenih leksemov primernejši in temeljitejši. Nedvomno lahko trdimo, da sta potrebni in nujni tako semantična raven kot tudi skladenjska raven preučevanja. Potrebno pa je dodati, da pri obeh pristopih k analizi členkov vseskozi ostaja odprto in nerešeno vprašanje besedilovorne funkcijске zmožnosti členkov in nadalje pragmatskosporočilne vrednosti, ki jo členki dobijo preko konkretne rabe v povedi.

Če torej slovenska in poljska teorija k členkom ne pristopata na ravni besedilnega okvirja oz. na temelju sobesedila, v katerem so členki uporabljeni, to stori *Češka slovnica* (*Mluvnice čestiny 2: Tvaroslovi* 1986: 228–238). Členke namreč opredeli kot komunikacijsko (povezovalno) in besedilno besedno vrsto, s čimer izpostavi teoretični pristop, po katerem se členke lahko analizira in preučuje le znotraj besedila, v katerem so členki uporabljeni.

V predhodno napisanem smo skušali nahitro predstaviti nekatere teoretične in analitične poglede na členke (skladenjskopomenski, besedilovorni in pragmatskosporočilni). Omenjene analize in obravnave nepregibnih besed oz. členkov predstavljajo kriterije razvrščanj in delitev členkov v različne skupine oz. podskupine.

V pričujočem članku bomo na temelju preučitve vseh predhodno omenjenih razvrščanj členkov k obravnavani nepregibni besedni vrsti pristopili iz povsem drugačnega zornega kota. Členke lahko namreč poleg predstavljenih delitev delimo tudi glede na njihovo obveznost (nefakultativnost) in neobveznost (fakultativnost) v stavku/povedi in dalje v besedilu.

Obveznost členka je lahko enostopenjska (obveznost nižje stopnje) ali pa dvostopenjska (obveznost višje stopnje). Kadar je dvostopenjska, pomeni, da odstranitev členka iz povedi poruši sporočajsko obliko povedi, ki postane nezmožna funkcijsko sodelovati pri vzpostavljanju ilokucijske vrednosti, kakršno je imela poved pred odstranitvijo členka. Porušenje sporočilne oblike povedi pa nadalje vedno vpliva na porušenje zgradbe besedila oz. na prekinitev in pretrganje besedilnega smiselnega mostu/toka (koheranca).

Kadar je obveznost členka enostopenjska, odstranitev členka vpliva le na prekinitev ali pretrganje besedilnega toka oz. besedilnega smisla. Sporočajnska oblika povedi ostaja še naprej funkcijsko zmožna prenesti ilokucijsko vrednost, kakršno je imela pred odstranitvijo členka.

¹ Morda bi bilo bolje reči, da členki z besedami (in besednimi zvezami), na katere se v povedi nanašajo, ne vstopajo v skladenjsko razmerje oz. skladenjski odnos, pač pa v pomensko razmerje, ki se odraža kot omejitev in natančna določitev pomena/cilja sporočilne funkcije oz. kot vnos »dodatnih« pomenskih sestavin, ki jih zadobi leksem, na katerega se nanaša členek, in kot pomenska dopolnitev vsebine/referenčnega pomena povedi (modifikacija).

Če je členek neobvezen, pomeni, da ga lahko iz povedi odstranimo, ne da bi bila pri tem kakor koli porušena sporočanska oblika povedi ali dalje zgradba besedila (oz. besedilni smiseln tok).

Preden preidemo na analizo obveznih in neobveznih členkov, je potrebno še doda- ti, da se poimenovanja posameznih podskupin členkov v pričajočem članku nekoliko razlikujejo od poimenovanj skupin členkov v *Slovenski slovnici*.

Slovenska slovница (1991: 384–385; 2000: 448–449) deli nepregibno besedno vrsto členkov na 13 skupin, in sicer na (1) skupino navezovalnih členkov, (2) členkov čustvovanja, (3) poudarnih členkov, (4) izvzemalnih členkov, (5) presojevalnih členkov, (6) dodajalnih členkov, (7) členkov zadržka, (8) členkov potrjevanja in soglašanja, (9) členkov možnosti in verjetnosti, (10) členkov mnenja in domneve, (11) vprašalnih členkov, (12) spodbujalnih členkov in (13) na skupino členkov zanikanja in nesoglašanja. Temelj omenjene delitve predstavlja, kot je bilo že večkrat omenjeno, predvsem preučitev besede kot nosilke pomena (semantično razčlenjevanje besed in besednih zvez) in ne toliko skladenjsko in besedilnofunkcijsko vedenje členkov. Če bi namreč v središče preučitve in analize členkov postavili navedena slovnična kriterija (skladenjski in besedilotvorni oz. besedilnopovezovalni vidik in dalje celo pragmatskosporočevalni vidik členkov), bi lahko nekatere podskupine členkov združili in tako iz semantično razčlenjenih 13 skupin prešli na 6 skupin, katerih meje bi izhajale predvsem iz skla- denjskega, besedilnega in dalje iz pragmatskosporočevalnega kriterija.

Skupino poudarnih členkov, skupino izvzemalnih členkov, presojevalnih členkov in skupino dodajalnih členkov smo v pričajočem članku tako torej na osnovi njihove zmožnosti vstopanja v pomenski odnos le z enim samim členom stavka oz. delom povedi (modificirajo tisti stavčni člen, pred ali za katerim stojijo), združili v eno samo skupino, ki smo jo poimenovali kot skupina poudarjalnih členkov oz. poudarjalnih modifikatorjev (površinska modifikacija oz. modifikacija dela stavka/stavčnega čle- na, pred ali za katerim je poudarjalni členek).²

Nadalje smo členke zadržka, členke potrjevanja in soglašanja, členke možnosti in verjetnosti ter členke mnenja in domneve prav tako združili (le) v eno skupino, in sicer v skupino modalnih členkov. Vsi navedeni členki se namreč funkcijsko udejanjajo ali kot vnašalci subjektivnega stališča govorca/pisca³ in/ali kot sredstva krepitve in slab- ljenja gotovostne naklonskosti.⁴ Modifikacija (omejitev in natančna določitev pome- na/cilja sporočilne funkcije), ki jo povzročajo, je vidna v povedi kot pomenska dopol- nitev vsebine/referenčnega pomena povedi.

² V skupino poudarjalnih členkov sodijo členki kot: *bлизу, цело,-domа, edino, изкључно, кар, комај, квекјему, ле, Malone, natanko, натанчно, околи, okrog, округло, posebej, posebno, предвидома, прав, предвсем, приближно, ravno, само, скорaj, скоражда, се, селе, tako reкоč, туди, vsaj, точно, зголј, зласти, же ...*

³ V skupini modalnih členkov, ki razkrivajo oz. izpostavljajo in poudarjajo SSG/P so členki kot: *češ, кончно, па, паč, спloh, vendor, vendorlar...*

⁴ V skupino členkov krepitve ali/in slabitev gotovostne naklonskosti sodijo členki: *absolutno, brez дово- ма, breз скрби, dejansко, еноставно, готово, заготово, кайпак, кайпада, недвомно, нити слуčajно, нити naj- manj, какопак, очітно, прав, прересто, res, resnično, zares, в resnicи, seveda, спloh, бaje, bojda, bržkone, мenda, могоče, могда, morebiti, najbrž, naj, najverjetnejše, nemara, по vsej верjetности, преј, prejkone, verjetno ...*

V isto skupino (v skupino tvorcev stalnih sporočajskih oblik povedi)⁵ smo na temelju pragmatskosporočilnih vlog, ki jih opravljam, uvrstili tudi vprašalne in spodbujalne členke.⁶ Njihova funkcija je namreč tvorjenje s pomočjo drugih leksikalnih in slovničnih sredstev določene sporočajnske oblike povedi, preko katerih govorec/pisec skuša doseči sporočajski cilj.

V isto skupino pa smo uvrstili tudi členek *da/ja*⁷ in členke zanikanja. Navedene členke združuje funkcionalna zmožnost povzemanja odgovora na polno vprašanje. Pri pregledu skupine pritrtilnih in nikalnih členkov je potrebno še dodati, da tudi členka *da/ja* in *ne*, kadar opravlja vlogo povzemanja odgovora na polno vprašanje (opravlja vlogo anaforičnega sredstva, ki prenaša predmetno vsebino vprašanja in ji dodaja trdilno/nikalno vrednost) uvrščamo v skupino členkov modifikatorjev, le da se modifikacija, ki jo povzročata omenjena členka, kaže v globini, kar pomeni, da je na ravni analize členkov modifikatorjev potrebno ločevati med površinsko modifikacijo (modifikacija površinskih struktur)⁸ in globinsko modifikacijo oz. modifikacijo propozicije (variantnost ubeseditve oz. izpeljave/uresničitve propozicije).

Členke torej namesto v 13 skupin delimo v 6 skupin, in sicer (1) v skupino pritrtilnih in nikalnih členkov, (2) skupino tvorcev stalnih sporočajskih oblik povedi, (3) modalnih členkov, (4) členkov čustvovanja, (5) poudarjalnih členkov in (6) v skupino navezovalnih členkov oz. besedilnih povezovalcev.⁹

1 Obvezni členki

V skupini obveznih členkov so členki pritrilnosti, členki zanikanja, del tvorcev stalnih sporočajskih oblik povedi, modalni členki z vlogo slabitve gotovostne naklonskosti, modalni členki z vlogo krepitve in slabitve gotovostne naklonskosti (kadar so odgovor na polno vprašanje), poudarjalni členki (kadar opravljam tudi vlogo besedilnih povezovalcev) in besedilni povezovalci.

Medsebojno se razlikujejo glede na stopnjo obveznosti.

⁵ V nadaljevanju bomo tvorce stalnih sporočajskih oblik povedi označevali s kratico TSSOP.

⁶ V skupini tvorcev stalnih sporočajskih oblik povedi so členki: *a, ali, če, da, kaj, ko, mar, naj in saj*.

⁷ Izraze kot *gotovo, seveda, resnično* itd., ki jih Slovenska slovnica uvršča v skupino členkov potrjevanja in soglašanja, bi bilo zaradi njihove funkcionalne zmožnosti krepitve gotovostne naklonskosti bolje uvrstiti v skupino modalnih členkov.

⁸ Med modifikatorje površinskih struktur sodijo modalni členki (npr. morda, verjetno, gotovo), poudarjalni členki (npr. tudi, še, že), tvorci stalnih sporočajskih oblik povedi (npr. saj, če, da), členki čustvovanja (npr. žal, na srečo) in nikalni členki, kadar ne predstavljajo odgovora na polno vprašanje.

⁹ V skupini besedilnih povezovalcev so členki kot: *kakor kolik že, kljub vsemu, konec konev, kot (že) rečeno, na koncu konev, namreč, navsezadnje, nenazadnje, po eni/drugi strani, poleg tega, potem, potem takem, pravzaprav, se pravi, sicer, skratka, torej, vseeno, za nameček, bolje rečeno, ali natančneje, natančneje povedano, drugače rečeno, postavljen drugače, z drugimi besedami, prvič, drugič, dalje, na koncu, najprej, nato, nič, za začetek, zdaj...*

1.1 Dvostopenjsko obvezni členki

Dvostopenjsko obvezni členki so nikalni členek *nič* in nekateri tvorci stalnih sporočajskih oblik povedi.

Nikalni členek *nič* je dvostopenjsko obvezen (le) takrat, kadar je pri njegovem funkcijskem delovanju možna dvojna besedovrstna izvorna interpretacija, kar pomeni, da lahko besedo *nič* uvrstimo tako v skupino zaimkov kot tudi v skupino poudarjalnih členkov zanikanja. Kadar leksem *nič* lahko sodi le v vrsto poudarjalnih členkov zanikanja, je neobvezen tako za strukturo stavka kot tudi za sam besedilni tok (zgradba besedila).

Primera:

1. Med zadnjim obiskom pri avstrijskem predsedniku Klestilu je Milan Kučan točko za točko zavrnil avstrijske obtožbe z ustreznimi podatki, poleg tega avstrijska javnost **nič** ne ve o mednarodni pogodbeni ureditvi miroljubne uporabe jedrske energije (*Delo*, 9. 9. 2000: 1).

Leksem *nič* lahko funkcijsko interpretiramo na dva načina. Lahko ga razumemo kot poudarjalca nikalne vrednosti (nerodilniška oblika) ali pa kot zaimek. Če bi ga odstranili iz stavka, bi bila struktura stavka porušena (**avstrijska javnost ne ve o mednarodni pogodbeni ureditvi*) in s tem dalje tudi zgradba besedila (besedilni tok bi bil prekinjen).

Če skušamo odgovoriti na vprašanje, zakaj je z odstranitvijo leksema *nič* porušena tudi struktura stavka, moramo odgovor poiskati v vezljivosti glagola vedeti. Le-ta namreč zahteva izpolnitve predmeta tako v tožilniku (oz. v rodilniku pri stavčnem zanikanju) kot tudi v mestniku (vedeti nekaj o nekom/nečem). Pri odstranitvi leksema *nič* je tako glagol *vedeti* vezljivostno neizpolnjen, kar povzroča porušenje strukture stavka.

Pravkar napisano nas sedaj vsekakor vrne na začetno dvojno funkcijsko interpretacijo leksema *nič* (1. zaimek, 2. členek), saj kljub nerodilniški obliku vezljivost glagola *vedeti* priča predvsem o samostalniški izvornosti obravnawanega leksema (zaimek). Dodati je torej potrebno, da je predhodna poudarjena možnost dvojne interpretacije leksema *nič* nekoliko preuranjena, saj, kot je bilo razvidno, nerodilniška oblika leksema *nič* (stavčno zanikanje) ni edini kriterij besedovrstne uvrstitve členka *nič* oz. zaimeka *nič*.

2. Tehnični: Vsa smola in katran se nabereta v zadnji tretjini. Strup!

Odgovorni: Poznam te teorije, pa me **nič** ne ganejo (Jovanović 1981: 172).

Tu je povsem razvidno, da leksem *nič* opravlja vlogo poudarjalnega členka zanikanja in da odstranitev navedenega členka ne bi povzročila porušenja stavčne strukture, sporočanske oblike povedi in dalje besedilnega smiselnega toka (neobveznost členka *nič*).

Dvostopenjsko obvezni so tudi nekateri tvorci stalnih sporočajskih oblik povedi (*če, da, kaj* in *ko*). Delno dvostopenjsko obvezen je členek *ali/a*. Pri odstranitvi navedenih členkov iz povedi se spremeni/poruši oblika povedi in tako postane nesprejemljiva za sporočansko sredstvo določene ilokucijske vrednosti, ki jo ima poved z ohranjenim oz. neodstranjenim členkom, tvorcem stalnih sporočajskih oblik povedi.

Potrebno je še poudariti, da so največkrat strukture stavka po odstranitvi členka slovenično pravilne in sprejemljive za slovenski jezik (npr. Ko bi bilo že vsega konec! → bi bilo že vsega konec. → Bilo bi že vsega konec.), nesprejemljive so (le) zgradbe/oblike povedi, ki so nezmožne funkcionalno sodelovati pri vzpostavljanju ilokucijske vrednosti, kakršno je imela poved pred odstranitvijo členka.

Primeri:

3. Colombina (ubere taktiko): Jaz se takega življenja bojim ... Strah me je, Pandolfo ... Ti si tak intelektualiec ... O, **da** te ne bi bila nikoli srečala! (Jovanović 1981: 51.)

Členek *da* skupaj s pogojnim glagolskim naklonom tvori sporočanjsko obliko povedi z vlogo želje. Če bi členek *da* odstranili iz povedi (*te ne bi nikoli srečala* → *nikoli te ne bi srečala*), bi poved izgubila ilokucijsko vrednost, kakršno je imela pred odstranitvijo členka.

4. **Ko** bi bil ti že enkrat tiho!

Členek *ko* skupaj s pogojnim glagolskim naklonom tvori sporočanjsko obliko povedi z ilokucijsko močjo ukaza oz. graje. Če bi ga (členek) odstranili (*bi bil ti že enkrat tiho* → *ti bi bil /že enkrat* tiho), bi postala oblika povedi nezmožna vzpostaviti povsem enako ilokucijsko vrednost.

5. Pandolfo: Lucinda, brž, gremo! Doktor je bolan, a bo vseeno zagrabil za nož! Dajmo. **Kaj** čakaš! **Kaj** se obираš?! (Jovanović 1981: 48.)

Pri odstranitvi členka *kaj* bi povedi izgubili ilokucijsko moč/vrednost ukaza (*Kaj čakaš! /Ne čakaj!* → **Čakaš!*)¹⁰

6. Zakaj ste izbrali prav Palestino? Na severu močvirje, na jugu puščava. **Kaj** ni bilo boljše zemlje? (*Šalom za šalo*: 78.)

Členek *kaj* je, kot smo že omenili, dvostopenjsko obvezen členek. Potrebno pa je dodati, da izjemo med vsemi ilokucijskimi vrednostmi (vprašanje, ukaz, nasvet, začudenje, graja, želja), ki jih skupaj z drugimi leksikalnimi in slovničnimi sredstvi izraža, predstavlja ilokucijska vrednost vprašanja. Kljub odstranitvi členka *kaj* se ilokucijska vrednost vprašanja s pomočjo stavčne intonacije in besednega reda lahko ohrani (*Kaj ni bilo boljše zemlje?* → *Ni bilo boljše zemlje?*). Pri tem je morda nekoliko okrnjena zgradba besedila (besedilni tok je delno prekinjen), vendar je kljub temu sprejemljiva in zmožna prenesti sporočanjski cilj.

7. **A** nehaš (razbijati)!

Členek *ali/a* sodi v skupino neobveznih členkov (npr. *Ali te ni nič sram!* → *Te ni nič sram!* // *Ali se to spodobi za dekle!* → *Se to spodobi za dekle!*). Izjemo predstavlja le takrat, kadar s povedno glagolsko obliko sedanjika¹¹ tvori ekvivalent veelnega glagolskega naklona. V omenjenem primeru postane členek *ali/a* dvostopenjsko obvezen (*Ali nehaš razbijati!* → **Nehaš razbijati!*)

¹⁰ Na nek način bi lahko ilokucijsko vrednost ukaza imela tudi sama osebna oblika glagola čakati (Čakaš!), če bi ji pri tem pomagala pravilna intonacija.

¹¹ Največkrat gre za glagol *nehati*.

1.2 Enostopenjsko obvezni členki

Enostopenjsko obvezni členki so členki pritrdilnosti, členki zanikanja (kadar so sredstvo stavčnega zanikanja ali odgovor na polno vprašanje), modalni členki z vlogo slabljenja gotovostne naklonskosti, modalni členki z vlogo krepitve in slabljenja gotovostne naklonskosti (kadar so odgovor na polno vprašanje), poudarjalni členki z vlogo besedilnega povezovanja/navezovanja in besedilni povezovalci.

Odstranitev obravnavanih členkov iz povedi povzroči (le) prekinitev/pretrganje besedilnega toka oz. besedilnega smisla (koherenca).

Pred samim pregledom primerov enostopenjsko obveznih členkov naj še dodamo, da bomo najprej navedli primer členka, ki se funkcijsko udejanja na ravni globinske oz. propozicijske modifikacije (variantnost izpeljave oz. ubeseditve propozicije), nato si bomo ogledali primer nikalnega členka, ki je sredstvo stavčnega zanikanja (ni sredstvo propozicijske modifikacije), nato bomo navedli primer modalnega članka, ki preko vstopanja v odnos s predikatom, opravlja vlogo sredstva slabitve gotovostne naklonskosti (površinska modifikacija), na koncu pa se bomo ustavili še pri poudarjelnem modifikatorju (vstopa v razmerje s tistim členom, pred katerim ali za katerim stoji, in tako opravlja vlogo sredstva površinske modifikacije) in besedilnem povezovalcu, ki ne sodi v skupino členkov modifikatorjev.¹²

Primeri:

8. Borut: Jaz moram iti. Imam trening. (Vstane, Vera ga gleda.) Vera, greš z mano?
Vera: **Ja** (Jovanović 1981: 155.)

Če bi pritrdilni členek *ja* odstranili, bi porušili smiseln most (besedilni tok), ki predstavlja temeljno vez zgradbe besedila. Členek *ja*, ki je kazalec propozicijske modifikacije (*ja = grem s tabo*), tako opravlja vlogo anaforičnega sredstva, ki poleg svoje osnovne vloge (prenašanje predmetne vsebine) dodaja predmetni vsebini tudi trdilno vrednost.

9. Med vsemi zgodovinskimi voditelji vstaje na Livadi, ki so jih po njenem razpletu razselili po mnogih zaporih tedanje velike države, da bi stvar čim prej utonila v pozabo, da **ne** bi bila nikomur nikoli več za zgled in da bi za njo zabrisali vsako sled, med temi slavnimi osamljenci je gotovo užival največji ugled. Njegovih sledi **ni** bilo mogoče zabrisati, široka repatika epskih dejanj se je vlekla za njim, kamor koli je že šel (Jančar 1998: 6).

Če bi v navedenem primeru odstranili členka zanikanja,¹³ ki sta sredstvi površinske modifikacije (členka *ne* sta dela zgradbe povedi in tako vnašalca nikalne vrednosti), bi povsem porušili zgradbo besedila, saj bi prekinili smiselno povezanost. Koherenca bi bila povsem izbrisana.

¹² V skupino členkov modifikatorjev ne sodijo navezovalni členki oz. besedilni povezovalci (besedilna povezovalna sredstva). Njihova osnova vloga je izražanje semantično-logičnih odnosov med deli besedila, kar pomeni, da ne vstopajo v pomenska razmerja s stavčnimi členi oz. s posameznimi deli povedi in tako niso nosilci modifikacijske vrednosti oz. moči.

¹³ Med vsemi zgodovinskimi voditelji vstaje na Livadi, ki so jih po njenem razpletu razselili po mnogih zaporih tedanje velike države, da bi stvar čim prej utonila v pozabo, da **bi** bila komu kdaj še za zgled in da bi z njo zabrisali vsako sled; med temi slavnimi osamljenci je gotovo užival največji ugled. Njegove sledi je bilo mogoče zabrisati, široka repatika epskih dejanj se je vlekla za njim, kamor koli je že šel.

10. Podobnik se je za tožbo odločil, ker je zaradi Mladininega pisanja **menda** utpel tako strahovite duševne bolečine, da bi jih odpravila le odškodnina, težka 25 milijonov SIT, in objava preklica (*Mladina* 35/1999: 17.)

Členek *menda* je preko vstopanja v razmerje s predikatom¹⁴ sredstvo slabitve gotovostne naklonskosti in vnašalec pišecevega odnosa do vsebine/predmetnosti povedi (*menda* bi lahko interpretirali kot: *to, da je Podobnik utpel strahovite duševne bolečine itd., se mi zdi nesmiselno in smešno*). Če bi ga odstranili iz povedi, bi povzročili vnos delne onesmislitve dela besedila,¹⁵ ki je pred delom, v katerem se nahaja členek *menda* (besedilni smiseln most bi bil delno prekinjen).

Pred navedbo naslednjega primera se je potrebno ustaviti še pri vprašanju, zakaj povzroča vnos besedilne onesmislitve (porušenje smiselnega mostu med deli besedila) le odvzem modalnih členkov z vlogo slabitve gotovostne naklonskosti in ne tudi odvzem modalnih členkov z vlogo krepitve gotovostne naklonskosti (kadar ne predstavlja odgovora na polno vprašanje).

Če vzamemo za izhodišče poved »*Delovna disciplina je koristna za prevajalca.*«, lahko trdimo, da ima navedena poved že sama po sebi trdilno vrednost¹⁶ (gotovostna naklonskost je neoslabljena), kar pomeni, da bi jo (oz. njeno gotovostnonaklonsko vrednost) na nek način lahko ponazorili z matematičnim znakom plus (+). Če bi povedi dodali še modalni členek *brez dvoma*, ki je nosilec krepitve gotovostne naklonskosti, bi se trdilna vrednost (pozitivna vrednost) podvojila (+²). Če pa bi povedi dodali modalni členek *mogoče*, ki je nosilec slabitve gotovostne naklonskosti in potemtakem tudi vnašalec »negativne vrednosti« (ponazorimo jo lahko z znakom –), se bi trdilna (pozitivna) vrednost povedi porušila (gotovostna naklonskost bi bila oslabljena) in pretvorila v negativno (+ → –).

Pri odstranitvi modalnega členka *brez dvoma* iz povedi bi bila torej trdilna/pozitivna vrednost kljub temu ohranjena (+² → +), kar bi omogočalo tudi ohranitev besedilnega toka oz. besedilnega smiselnega mostu. Pri odstranitvi modalnega členka *mogoče* pa bi se negativna vrednost pretvorila v pozitivno (– → +), kar pa bi povzročilo vnos (delne) besedilne onesmislitve.¹⁷

¹⁴ Potrebno je omeniti, da modalni členki (npr. mogoče, morda, verjetno) ne vstopajo vedno (le) v razmerje s predikatom, pač pa tudi z drugimi deli povedi oz. stavka, katere/katerega del so.

Primer

1. Matjaž je šel mogoče v kino. (Kam je šel Matjaž? Mogoče v kino.)
2. V kino je šel mogoče Matjaž. (Kdo je šel v kino? Mogoče Matjaž.)

¹⁵ Zaradi preobsežnosti je predhodni del besedila izpuščen.

¹⁶ Tudi pri stavčnem zanikanju bi imela poved še vedno trdilno vrednost (gotovostna naklonskost bi bila neoslabljena).

¹⁷ Shemo prekinitve in ohranitve besedilnega toka oz. smiselnega besedilnega mostu bi lahko ponazorili tudi kot:

$$\text{VBT1} \rightarrow a = (x + y) \cdot V(x + y) = 1 \cdot 0,5(x + y) = 1 \cdot 0,5 = 0,5$$

$$\text{VBT2} \rightarrow a = (x + y) \cdot V(x + y) = 1 \cdot 1(1) = 1 \cdot 1 = 1^2 = 1$$

VBT1 = vrednost besedilnega toka pri odvzemu modalnega členka mogoče

VBT2 = vrednost besedilnega toka pri odvzemu modalnega členka brez dvoma

BT → 0 ≤ V ≤ 1

VBT = 0 = popolno porušenje besedilnega toka

V skupino enostopenjsko obveznih členkov sodijo tudi poudarjalni členki, ki opravljajo poleg modifikacijske vloge tudi besedilovorno vlogo. Ti so: *celo, edino, izključno, le, prav, predvsem (pa), samo, šele, tudi, vsaj, zgolj, zlasti, posebno, ravno, kar* ...

Primera:

11. /.../ Pa bi bilo dobro, ko bi takrat tolsti zgani svojo rit in malemu rekel, naj neha izzivati s svojim poguncevanjem in stegovanjem vratu in nervoznim drkanjem tište palice /.../. **Tudi** Albert je moral vedeti, kar sem vedel jaz, da ni dobro. Lisasta lica mu je vleklo skupaj, od nervoze je sesal zrak skozi vse luknje v telesu (Jančar 1998: 22.)

Členek *tudi* opravlja v navedenem primeru vlogo besedilnega navezovalca, ki je prenašalec vsebine in na nek način vnašalec smisla navedbe povedi, v kateri se nahaja. Če bi ga odstranili iz povedi, bi povzročili delno prekinitev besedilnega toka oz. bi delno porušili besedilni smiselni most.

12. /S/mo bili mladi in nam ni bilo težko, ker sva se imela zares rada, čeprav ni bilo za misliti, da bi ... še v sanjah ne, da bi on mene kaj ... - Ali pa kaj takega, ne, ker je *še*le po treh mesecih prvič takole dal malo roko čez moj – pas, ne kaj drugega, in še zardeval in kašljal zraven, ubogi revež, sem si mislila, da s tem pa ne bo čisto nič /.../ (Jovanović 1981: 148.)

Če bi členek *še*le odstranili iz povedi, bi porušili besedilni tok oz. bi zmanjšali smisel navedbe povedi, v kateri je. Členek *še*le (pri tem mu pomaga tudi prislov *prvič*) je sredstvo prenosa (most) oz. povezave predhodnega dela besedila z delom, v katerem se nahaja obravnavani členek.

Za vzpostavitev in ohranitev smiselne besedilne povezave pa skrbijo tudi členki, besedilni povezovalci (ne sodijo v skupino členkov modifikatorjev).

Primera:

13. Če na primer eden od staršev trdi, da drugi partner pred otrokom pije, se drogira, se ljubi z ljubimcem ali otroka kakor koli drugače zanemarja in zlorablja, povrhу pa otroku tudi ne dopušča stikov, mora socialna služba takšne navedbe preveriti na terenu. Zakaj bi **sicer** imeli center za socialno delo? (*Mladina* 3/1999: 27.)

Če bi členek *sicer*, ki je sredstvo vzpostavitev pomenskosmiselnega mostu med povedjo, v kateri je, in predhodnimi povedmi (sekundarni nosilec vsebine), odstranili iz povedi, bi prekinili smisel povedi, v kateri je.

14. Iz službe odpuščeni, na cesto vrženi, socialno ogroženi in tako naprej, **skratka:** igralci (Jovanović 1981: 172–173.)

Členek *skratka* izraža besedilnoskladenjsko razmerje (sklepalno povzemovalno razmerje) med leksikalnimi enotami. Brez obravnavanega členka bi bilo to razmerje delno porušeno.

VBT = 0,5 = delno porušenje besedilnega toka oz. smiselnega mostu

VBT = 1 = ohranitev besedilnega toka oz. smiselnega mostu

a = poved »Delovna disciplina je koristna za prevajalca.« → a = (x + y)

Va = V(x + y) = 1

VMČ = vrednost modalnega členka; VMČ → $0 \leq V \leq 1$

mogoče → V = 0,5

brez dvoma → V = 1

2 Neobvezni členki

Odstranitev neobveznih členkov ne povzroča porušenja sporočanske oblike povedi ali dalje besedilnega smiselnega toka. Odvzeta je (le) pomenska dopolnitve vsebine/referenčnega pomena povedi, v kateri je (bil) členek, kar pa, kot je bilo že omenjeno, ne vpliva na prekinitev besedilnega smiselnega toka.

V skupini neobveznih členkov so: poudarjalni nikalni členki, nekateri tvorci stalnih sporočanskih oblik povedi, modalni členki z vlogo krepitve gotovostne naklonskosti (kadar niso odgovor na polno vprašanje), modalni členki z vlogo vnosa SSG/P, členki čustvovanja in poudarjalni členki (kadar ne opravlja besedilotvorne vloge).

Primeri:

15. To ne bo držalo, ker sem z mladimi začel, ko POP TV **slosh** še ni bilo (*Mladina* 02/1999: 20.)

Členek *slosh* je sredstvo krepitve nikalne vrednosti. Če bi ga odstranili, bi bila odvzeta le dodatna pomenska vrednost, ki jo vnaša členek *slosh* (modifikacija). Kljub omenjenemu odvzemenu, bi bil besedilni smiseln most še vedno vzpostavljen.

16. Izida iz Kijeva in Leverkusna sta odjeknila kot veliki senzaciji, toda po drugi strani vsebina igre vijoličastih nogometne Evrope **vsekakor** ni mogla posebej prevzeti (*Delo, Izziv*, 3. 1. 2000: 30.).

Tudi tu odvzem modalnega členka *vsekakor*, ki krepi gotovostno naklonskost, ne bi porušil besedilnega toka.

17. Franceschina (na robu zloma): Kaj potem, če sem nezakonska mati?! Od nečesa **pač** moraš živeti. Jaz nisem nič kriva! (Jovanović 1981: 19).

Členek *pač*, ki izpostavlja in poudarja govorčeve subjektivno stališče/odnos do lastnega mnenja (odobravanje), ne predstavlja pogoja za ohranitev besedila kot smiselne celote.

18. A: Očka je padel po stopnicah, ko je nesel rum.

B: Pa ga je razlil?

A: Ne, **na srečo** je imel usta zaprta! (*Šale o Dolenjcih*: 31.)

19. – Ste kdaj tudi Maši pletli kitke?

– Kako mi je bilo to všeč! **Na žalost** so že daleč časi, ko se mi je še pustila česati (*Vikend Magazin*: 20.)

Iz predhodnih dveh primerov je razvidno, da so tudi členki čustvovanja delna besedilnopovezovalna sredstva, saj na nek način vzpostavljajo (v zadnjem primeru je to še posebno razvidno) smiseln most med deli besedila, med katerimi stojijo. Ker pa kljub odstranitvi členkov čustvovanja besedilo ohrani zadostno smiselno povezavo (odvzeto je predvsem govorčeve/pišecevo subjektivno stališče/odnos do vsebine povedi ali do sogovorca/prejemnika), uvrščamo obravnavane členke v skupino neobveznih členkov.

V skupino neobveznih členkov sodijo tudi poudarjalni členki, ki ne opravlja vloge besedilnopovezovalnih sredstev. Ti so: *okrog, okroglo, okoli, približno, blizu, manj kot, več kot, natanko, skoraj, kvečjemu (= največ), Malone, malodane, domala, ravno* (*≠prav*) in *tako rekoč*.¹⁸

¹⁸ Potrebno je poudariti, da so navedeni členki neobvezni le s stališča tvorjenja sporočanske oblike povedi in besedilotvornosti. S stališča referencialnosti ostajajo v povedi obvezni.

Primera:

20. V Sloveniji bomo imeli v tem šolskem letu **blizu** 190.000 osnovnošolcev (*Delo*, 1. 9. 1999: 1.).
21. Mladina je zapisala, da je do dogovora o nezakonitem finančnem aranžmaju prišlo na sestanku /.../, ki se je zgodil v Lekovi poslovni stavbi, trajal pa je **okrog** 20 minut (*Mladina* 35/1999: 17.).

Oba členka (*blizu*, *okrog*) se funkcionalno udejanjata (le) na pomenskomodifikacijski ravni (oba izražata močno približevanje vrednosti/meri, ki jo sporoča števniško dočilo) in zato njuna odstranitev iz povedi ne bi povzročila porušenja besedilne zgradbe oz. besedilnega smiselnega toka.

Med neobveznimi členki so tudi nekateri tvorci stalnih sporočanskih oblik povedi. Ti so: *ali/a* (kadar s povedno glagolsko obliko sedanjika ne tvori ekvivalenta vele-nega glagolskega naklona), *mar*, *saj* in *kaj* (kadar skupaj z drugimi leksikalnimi in slovničnimi sredstvi izraža ilokucijsko vrednost vprašanja).

Primeri:

22. Pogosto govorиш o vzporednih vesoljih. **Mar** ni s tem problem smrti rešen? (*Ona*, 18. 1. 2000: 14.)

Clenek *mar* skupaj s povednim glagolskim naklonom sedanjika tvori sporočansko obliko povedi z ilokucijsko vrednostjo poizvedovalnega vprašanja. Omenjena iloku-cijska vrednost pa bi bila vzpostavljena, tudi če členek *mar* ne bi bil del oblike povedi.

23. Pandolfo: Fant, pelji voziček v hišo! Zato, ker tisti ni moj!

Lucinda (na jok ji gre): **Saj** ta tudi ni tvoj! (Jovanović 1981: 45.)

Kljub odstranitvi členka *saj* bi bila lahko ilokucijska vrednost sporočanja nesmi-selnosti sogovorčeve izjave ohranjena.

24. Anastazija: /.../ Potem pa se je od nekod privlekla najprej ta nesrečna Jula, potem si pripeljal to mlado žensko, Nelo, Neli srce, **saj** si jo ti pripeljal, ne? (Jančar 1996: 27.)

Ilokucijska vrednost potrditvenega vprašanja bi lahko izrazili tudi brez členka *saj*¹⁹ (*Ti si jo pripeljal, ne?*).

3 Sklep

Na koncu delitve členkov na temelju njihove obveznosti v povedi in dalje v besedilu je potrebno še enkrat poudariti, da sta za popolno in natančno preučitev in razumevanje predlagane delitve nujno potrebna predhodna analiza in preučitev obravnavanih besed in besednih zvez tudi na skladenjskopomenski ravni, na ravni besedilovo-funkcijskega delovanja in nenazadnje tudi na ravni pragmatskosporočilne vrednosti, ki jo členki vzpostavljajo v povedi oz. besedilu.

¹⁹ Potrebno je dodati, da je v nekaterih (redkih) primerih členek *saj* v povedi obvezen.

Primer:

– »Škoda je samo, ker ne vemo rezultata.«

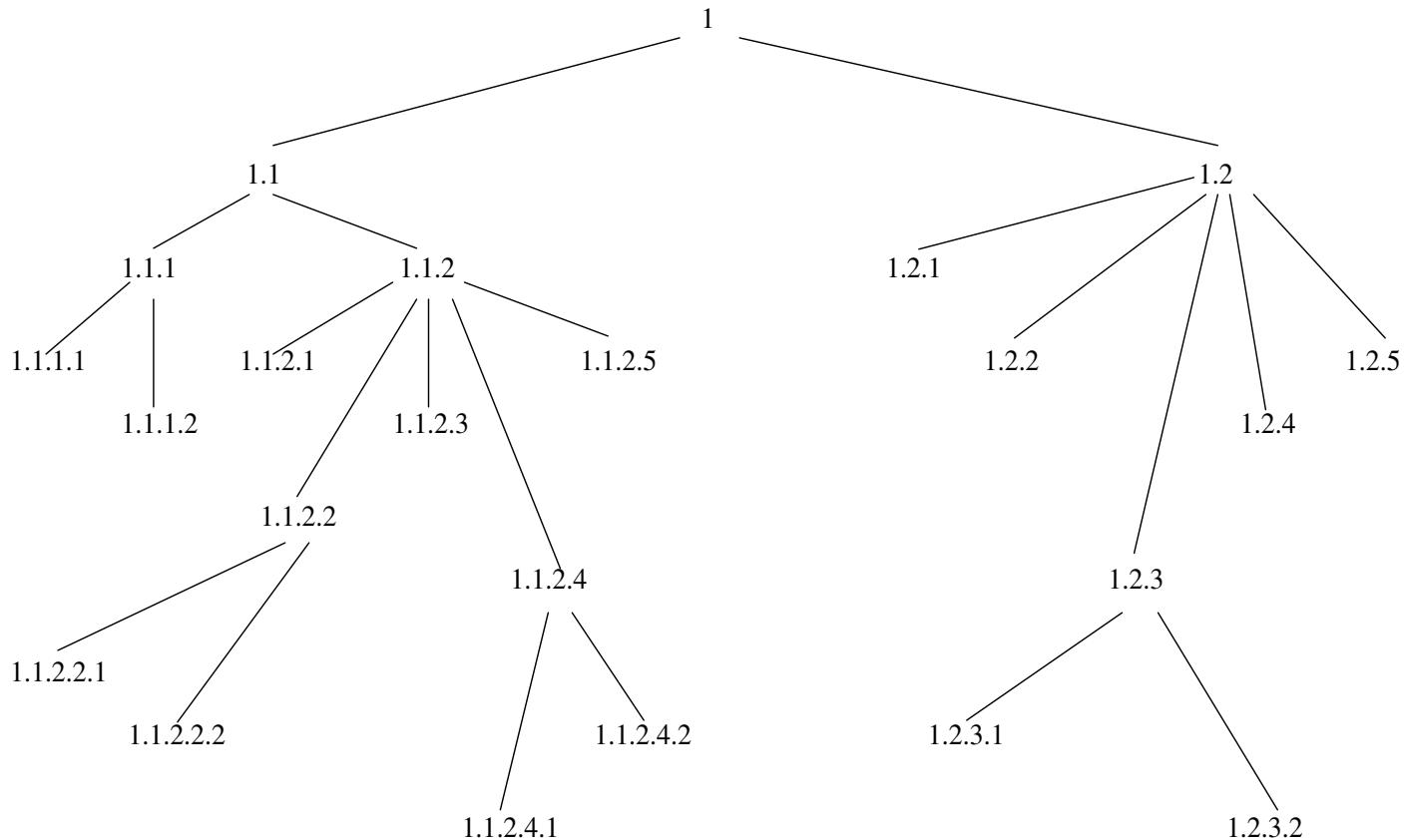
»Saj je kje kak radio. Bo zanimivo slišati,« je rekел, »kaj poročajo o Livadi.« (Jančar 1998: 35.)

Odvzem členka *saj* bi povzročil spremembo sporočanske vrednosti povedi. S tem bi bil porušen besedilni smislni most (besedilna zgradba).

4 Shema obveznih in neobveznih členkov

- 1 členki
- 1.1 obvezni členki
- 1.2 neobvezni členki
 - 1.1.1 dvostopenjsko obvezni členki
 - 1.1.2 enostopenjsko obvezni členki
 - 1.1.1.1 členek nič
 - 1.1.1.2 tvorci stalnih sporočajskih oblik povedi: če, da, kaj (½), ko, ali/a (½)
 - 1.1.2.1 členki pritrdirilnosti
 - 1.1.2.2 členki zanikanja
 - 1.1.2.2.1 členki zanikanja v vlogi odgovora na polno vprašanje
 - 1.1.2.2.2 členki zanikanja z vlogo stavčnega zanikanja
 - 1.1.2.3 poudarjalni členki (kadar opravljajo besedilnopovezovalno vlogo)
 - 1.1.2.4 modalni členki
 - 1.1.2.4.1 modalni členki z vlogo slabitve
 - 1.1.2.4.2 gotovostne naklonskosti
 - 1.1.2.4.3 modalni členki v vlogi odgovora na polno vprašanje
 - 1.1.2.5 besedilni povezovalci
- 1.2.1 poudarjalni členki zanikanja
- 1.2.2 tvorci stalnih sporočajskih oblik povedi: ali/a (½), mar, saj, kaj (½)
- 1.2.3 modalni členki
- 1.2.3.1 modalni členki z vlogo krepitve gotovostne naklonskosti (kadar niso odgovor na polno vprašanje)
- 1.2.3.2 modalni členki z vlogo vnosa SSG/P
- 1.2.4 členki čustvovanja
- 1.2.5 poudarjalni členki (kadar ne opravljajo besedilnopovezovalne vloge)

VIRI

- Drago JANČAR, 1996: *Halštat*. Ljubljana: Nova revija (Samorog).
— — 1998: *Zvenenje v glavi*. Ljubljana: Mladinska knjiga (Nova slovenska knjiga).
Dušan JOVANOVIĆ, 1981: *Osvoboditev Skopja in druge gledališke igre*. Ljubljana: Mladinska knjiga (Nova slovenska knjiga).
Jean FRBEŽAR, Janez ŽALIK, ur., 1998: *Najboljše šale o Dolenjcih*. Grosuplje: Mondena.
Evgen JURIČ, ur., 1995: *Šalom za šalo*. Ljubljana: Svet knjige.
Delo 41/1999, 42/2000.
Delo: Priloga Izziv, 3. 1. 2000.
Mladina 1999, 2000.
Ona 2/2000.
Vikend magazin št. 372.

LITERATURA

- Christiane BEERBOM, 1992: *Modalpartikeln als Übersetzungsproblem. Eine kontrastive Studie zum Sprachenpaar deutsch-spanisch*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Anton BAJEC, Rudolf KOLARIČ, Mirko RUPEL, 1956: *Slovenska slovnica*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Anton BREZNIK, 1934: *Slovenska slovnica za srednje šole*. Četrta, pomnožena izdaja. Celje: Družba sv. Mohorja.
- Ivana ČERNELIČ, 1991: Členek kot besedna vrsta v slovenskem knjižnem jeziku. *Jezikovni zapiski*. 73–85.
- Ivana ČERNELIČ - KOZLEVČAR, 1992: O delitvi členkov. *Vprašanja slovarja in zdomske književnosti: Zborovanje slavistov v Murski Soboti*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo. 213–227.
- Vojko GORJANC, 1998: Konektorji v slovničnem opisu znanstvenega besedila. *Slavistična revija* 46/4. 367–388.
- Renata GRZEGORCZYKOWA, Roman LASKOWSKI, Henryk WRÓBEL, ur., 1998: *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*. Warszawa: Wydawnictwo naukowe.
- Maciej GROCHOWSKI, 1986: *Polskie partykuły: Składnia, semantyka, leksykografia*. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej akademii nauk.
- M. A. K. HALLIDAY, 1994: *An Introduction to Functional Grammar*. London, New York, Sydney, Auckland: Edward Arnold.
- Pierre LE GOFFIC, 1993: *Grammaire de la Phrase Française*. Paris: Hachette.
- Miroslav KOMŘEK idr., ur., 1986: *Mluvnice češtiny 2: Tvarosloví*. Praha: Academia.
- René MÉTRICH, Eugène FAUCHER, Gilbert COURDIER, 1993: *Les Invariables Difficiles. Dictionnaire allemand-français des particules, connecteurs, interjections et autres »mots de la communication«*. Nancy: Université de Nancy.
- Elisabeth RUDOLPH, 1991: Relationships between particle occurrence and text type. *Multilingua* 10. 203–223.
- Mojca SCHLAMBERGER BREZAR, 2000a: *Skladenjski in pragmatični vidiki povezovalcev v francoskih utemeljevalnih besedilih: Doktorska disertacija*. Ljubljana.
— — 2000b: Les connecteurs en combinaison avec les marqueurs modaux: l'exemple du français et slovène. *Linguistica* 40/2. 273–282.

Andrej SKUBIC, 1999: Ogled kohezijske vloge slovenskega člena. *Slavistična revija* 47/2. 210–238.

Slovar slovenskega knjižnega jezika I–V, 1970–1991. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Jože TOPORIŠIČ, 1974: Kratko oblikoslovje slovenskega knjižnega jezika. *Seminar slovenskega jezika, literature in kultura*. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 29–50.

— 1991, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.

Ada VIDOVČ MUHA, 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje: Govorica slovarja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Harald WEYDT, ur., 1983: *Partikeln und Interaktion*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

SUMMARY

In addition to syntactic semantic, text-formational, and pragmatic communicative classification, particles can be classified with respect to their obligatoriness vs. non-obligatoriness in a clause/sentence and the text.

The obligatoriness of the particle can be single-level (lower-level obligatoriness) or two-level (higher-level obligatoriness). When it is two-level, it means that the removal of the particle from the sentence impairs the communicative form of the sentence, which becomes incapable to take part functionally in building the illocutionary value that the sentence had before the removal of the particle. The impairment of the communicative form of the sentence always results in the impairment and disruption of the communicative logical bridge/flow (coherence).

When the particle has single-level obligatoriness, its removal only disturbs or impairs the textual flow or textual logic. The communicative form of the sentence remains capable of transmitting the illocutionary values like it had before of the removal of the particle.

If the particle is optional, it means that it can be removed from the sentence, without impairing the communicative form of the sentence or the structure of the text (or the textual logical flow).